УДК 81'1"20"

Chaykovska I. J.,
Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów

KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA W XXI WIEKU

Процес комунікації відомий людям з давніх давен. Важливою частиною міжнародного спілкування є міжкультурна комунікація, котра складається з різних традицій, взірців виховання між людьми різних культур. Особливості культури, відмінність цінностей, норм, спосіб буття становить відбиття різних історичних процесів становлення зв'язку між людьми. Культура є наслідком нерівномірного процесу еволюції. Зростаюча складність соціальних умов місцевих, регіональних і глобальних зв'язана з потребою навчання молодого покоління до співпраці. Щоб жодна держава не мала шансів на домінування в Європі і щоб люди, особливо молоде покоління, яке входить до об'єднаної Європи, уміли вільно порозумітися, а також зрозуміти іноземців, потрібно подбати про те, щоб їх освіта була збагачена елементами знання про інші культури і репрезентуючих їх суспільства.

Процесс коммуникации знан человечеству от начала истории. Составной частью международной коммуникации является межкультурная коммуникация, которая складывается из процесса обмена мысли, обычаев, образцов воспитания между людьми разных культур. Культурная одребность, отличие ценностей, норм, действий, представляет отражение разных исторических процессов формирования общественной связи. Является следствием процесса эволюции, который неравномерно заходит, хоть не возможно выяснить ее правами всех культурных отличий. Вырастающая сложность общественных, региональных и глобальных условий связывается с необходимостью просвещать молодых людей к сотрудничеству. Чтобы ни одно государство не имело шансов на доминирование в Европе и, чтобы люди, особенно молодое поколение, которое входит в расширенную Европу, умели свободно общаться а также понять друг друга, нужно позаботиться о том, чтобы их образование было обогащено элементами знания о других культурах и представляющих его обществах.

The communication process accompanies our species from the earliest times. A part of the international communication, is the intercultural communication, the process that involves the exchange of ideas, customs and patterns of behavior between people of different cultures. The cultural diversity of values, norms and behaviors, reflects the different historical processes that shaped the social bond of a particular society. It is a consequence of the ongoing process of uneven evolution, although it is not possible to specify the reasons of all cultural differences. The increasing complexity of the social conditions, on local, regional and global levels asks for educating young generations to work together. To ensure that no country has a chance to dominate in Europe and so that people, especially the young generation, who come to the United Europe,

© Chaykovska I. J., 2011

are able to freely communicate and understand one another, we must make sure that their education has been enriched with elements of knowledge about other cultures and societies representing them.

Proces komunikowania towarzyszy naszemu gatunkowi od zarania dziejów. Jednakże refleksja zarówno przed – jak i naukowa nad nim przychodzi znacznie później. Wydaje się, że badacze stracony czas próbowali nadrobić mnogością teoretycznych ujęć i niezliczona liczbą koncepcji. Zagadnienia społecznego komunikowania doczekały się w literaturze zagranicznej i polskiej wszechstronnych i bogatych opracowań, a rozwój środków masowego komunikowania generuje nowe paradygmaty [5, s. 23].

Więc czym jest komunikacja? Komunikacja jest procesem organizowania wiadomości w celu stworzenia znaczenia. Kluczowymi terminami tworzącymi tę definicję są: wiadomości, organizowanie i znaczenie. Wiadomości to słowa, dźwięki, działania i gesty, którymi ludzie w toku interakcji wyrażają siebie wobec innych. Wiadomości mogą być wyrażone werbalnie lub niewerbalnie – poprzez dźwięki, działania i gesty. Mogą też mieć charakter symboliczny. Symbol jest słowem, dźwiękiem, działaniem lub gestem, odnoszącym się do jakiegoś obiektu. Organizowanie odnosi się do zarządzania lub kierowania ludźmi, procesami lub materiałem. W komunikacji organizujemy proces tworzenia, otrzymywania i odpowiadania na wiadomości werbalne i niewerbalne. Organizowanie i przetwarzanie wiadomości wymaga dokonywania wyborów między różnymi możliwościami. Znaczenie odnosi się do interpretacji wiadomości, do tego, jak jest ona rozpoznawana lub rozumiana. Znaczenie słów i wydarzeń może być osobiste i indywidualne, albo podzielane przez innych. Modele komunikacji podkreślają pewne cechy komunikacji i bagatelizują inne. W ubiegłym stuleciu powstały cztery odmienne modele przedstawiające proces komunikacji jako: 1) transfer informacji, 2) uzgadnianie znaczenia, 3) perswazję, 4) tworzenie społeczności [8, s. 31-33].

Żyjemy w czasach, w których dokonują się radykalne zmiany gospodarcze. Zmiany te nieuchronnie prowadzą do umiędzynarodowienia gospodarki. Powszechnie mówi się o zjawisku globalizacji: “globalizacja nie jest pustym frazesem: współczesna gospodarka rynkowa wchłonęła już cały świat a dzięki nowoczesnym technikom telekomunikacyjnym nie tylko kapitał, lecz także informacje zaczną szybko zataczać coraz szersze kręgi … otoczyliśmy naszą planetę kokonem łączy”[3, s. 24]. Globalizacja sprawia, że ludzie coraz częściej muszą pracować i funkcjonować w różnych strefach czasowych, klimatycznych, w odmiennych ustrojach politycznych, systemach ekonomicznych oraz różnych kulturach.

Chociaż na pozór mogłoby się wydawać, że zjawisko globalizacji prowadzi do niwelowania lub wręcz zacierania różnic kulturowych (w dobie telewizji satelitarnej, poczty elektronicznej, Internetu i coraz szybszych środków

transportu następuje przenikanie i upodobnianie się kultur), to różne badania wskazują na to, że kultury narodowe są nadal jednym z bardzo istotnych czynników wpływających na życie i funkcjonowanie społeczeństwa [6, s. 25].

Częścią składową komunikowania międzynarodowego jest komunikowanie międzykulturowe, które obejmuje proces wymiany myśli, obyczajów, wzorów postępowania między ludźmi różnych kultur. Jednakże nie można ograniczać terminu komunikacja międzykulturowa tylko do komunikacji międzynarodowej. Komunikacja międzykulturowa obejmuje:

– komunikację poprzezkulturową, która dotyczy komunikacji pomiędzy różnymi grupami wewnątrz jednej kultury narodowej (cross-cultural communication),

– komunikację pomiędzykulturową, która dotyczy komunikacji pomiędzy uczestnikami różnych kultur narodowych (inter-cultural communication),

– komunikację międzynarodową, która dotyczy komunikacji między instytucjami należącymi do różnych kultur narodowych (international communication) [7, s. 26].

Na rozwój umiejętności komunikowania się z innymi kulturami składają się trzy fazy:

– uświadomienie sobie, że ludzie pochodzący z różnych kultur zostali inaczej wychowani i inne jest ich zaprogramowanie umysłowe,

– zdobycie wiedzy, bez której porozumienie międzykulturowe jest praktycznie niemożliwe,

– umiejętności, które nabywamy w wyniku uświadomienia sobie różnic kulturowych i zdobywania wiedzy [3, s. 27]

G. Hofttede twierdzi, że komunikacji można się nauczyć. Wiedza na temat komunikacji międzykulturowej obejmuje:

– wiedzę o kulturze danego kraju np. historii, położenia geograficznego, zwyczajów, nakazów i zakazów,

– uświadamianie sobie różnic kulturowych oraz ich istoty,

– naukę języka, którym posługują się osoby w danym kraju [3, s. 28].

A. Gajda wymienił pięć kategorii składających się na fakt komunikacji międzykulturowej. To są :

– wytwory – to kategoria obejmuje trwałe wytwory kultury: materialne oraz przekonania; idee; ideały,

– wartości – które są społecznie uznanymi wytworami i odnoszą się do przedmiotów materialnych, idei oraz przekonań,

– normy i wzory – aprobowane przez większość członków danej grupy lub społeczeństwa,

– zachowania, które są w dużej mierze odbiciem obowiązujących norm i wzorów, które są różne w rożnych zbiorowościach społecznych,

– obyczaje, będące wzorami zachowań, które są powszechnie akceptowane w danej zbiorowości społecznej [2, s. 28].

Zdobywanie wiedzy o innych kulturach bardzo ułatwia poznanie języka, którym posługują się przedstawiciele danej kultury. Język jest jednym z czynników, które wyznaczają kulturę danego społeczeństwa [6, s. 31]. Wiele współczesnych państw jest zorganizowanych wokół społeczności językowej, a język państwowy przybrał funkcję symbolu jedności państwa i ta symboliczna funkcja języka państwowego będzie kontynuowana w XXI wieku. Wiek XXI powinien być wiekiem promującym:

– tolerancję etniczną i językową,
– wartości humanitarne w duchu pokoju
– zrozumienie i porozumienie międzykulturowe,
– rozwój oświaty, kultury i nauki.

Bardzo istotną rolę w tym procesie ma odegrać znajomość języków obcych oraz innych kultur [6, s. 32.].

Ludzie, wchodząc ze sobą w kontakt, stykają się ze sobą jako członkowie grup kulturowych i są wyposażeni zazwyczaj w mniej lub bardziej ogólną i pobieżną definicję napotkanego obcego. Bezpośredni kontakt z człowiekiem należącym do innej grupy etnicznej, rasowej, narodowej, wyznającym inną religię i posługującym się odmiennym od naszego językiem, rodzi automatycznie poczucie dystansu kulturowego i społecznego. Dystans ten jest mniejszy lub większy i przybiera czasem postać nieprzekraczalnej bariery komunikacyjnej, ideologicznej czy społecznej. Niektóre kultury są dla nas bardziej zrozumiałe, “bliższe” niż inne. Istnieje wiele grup kulturowych odległych w czasie albo w przestrzeni, które traktujemy jako egzotyczne, odległe, obce, nieznane. Ludzie wywodzący się z sąsiednich terytorialnie narodów, grup etnicznych i wyznaniowych są lepiej znani niż mieszkańcy antypodów, wysp Południowego Pacyfiku czy dżungli amazońskiej. Dzielenie się z kimś części tradycji kulturowej, wchodzenie w kontakty odbywające się w ciągu wielu pokoleń kształtują kulturowy, utrwalony w tradycji obraz sąsiedniej grupy i jej członków [10, s. 145].

Istnieją kultury, o których mamy większą niż o innych wiedzę, wyniesioną także z bezpośrednich doświadczeń wynikających z kontaktów międzyosobniczych. W kontaktach z przedstawicielami innych grup kulturowych przyjmujemy postawę wynikającą z wcześniejszej wiedzy i nastawienia emocjonalnego, ukształtowanego i utrwalonego przez własną tradycję kulturową. Postawa ta bywa nacechowana uczuciami i wartościowaniem stopnia atrakcyjności czy dopuszczalności tej relacji. Postawy te przybierają postać negatywnych, emocjonalnych, opartych na modelu dychotomicznym, segregacyjnym. Mogą też bazować na sentymencie, sympatii, wyrosłej na gruncie utrwalonych, integracyjnych, przyjacielskich kontaktów, międzygrupowych i międzyosobniczych. Najczęściej są neutralne albo złożone, nawet niekiedy ambiwalentne, czyli zawierające sprzeczne emocjonalne elementy wiedzy o reprezentantach innych kultur.

Stosunki z członkami innych grup kulturowych rozciągają się na skali od najmniej uporządkowanych, pojedynczych, spontanicznych, nieopierających się na wcześniejszej, zwłaszcza stereotypowej wiedzy, ciągów kontaktów i wzajemnych odniesień, po usystematyzowane organizacyjnie, uporządkowane prawnie, uregulowane społecznie i ekonomicznie wzory interakcji. Od wrogości, opartej na etnofobii i nacjonalizmie, po przyjaźń, solidarność kształtowaną w długiej perspektywie czasowej na poziomie relacji międzygrupowych. Wielki wpływ na stosunki z przedstawicielami innych kultur wywiera macierzysta kultura, kształtująca postawy i typy tożsamości, wytwarzająca utrwalone w tradycji modele tych relacji, narzucająca system wartościowania – pozytywnego, neutralnego lub negatywnego – odmiennych kulturowo ludzi [10, s. 146-147].

Relacje między ludźmi należącymi do odmiennych kultur mogą się kształtować od wrogości, konfliktu oraz antagonizmu, poprzez nieprzychylną, opartą na dyskryminacji i nierówności segregację i separację, neutralną współobecność przy zachowaniu własnej odrębności kulturowej, różne formy częściowego przystosowania społecznego, integracji, asymilacji, po całkowite zlanie się i upodobnienie tych kultur do siebie. Ten ostatni przypadek obejmuje także wiele różnych form asymilacji, poprzez odmienną konfigurację kultur składowych, z występowaniem (lub w rzadkich przypadkach niewystępowaniem) kultur dominujących i zdominowanych, centralnych peryferyjnych, głównych oraz drugorzędnych, po hybrydalne, nowe całości kulturowe [10, s. 148].

Kultury różnią się od siebie nie tyle zestawem samych potrzeb ludzkich, ile metodami ich realizacji i sposobami zaspokajania. Potrzeby zaliczane do podstawowych, fundamentalnych, decydujących o głównych motywach działań jednostek, są uniwersalne. Różne pozostają jednak mechanizmy wyznaczania ich ważności, odzwierciedlające się w motywacji i kulturowo ustalonych regułach orientacji na wartości i działania [10, s. 11]. Różnice kulturowe dotyczą rozmaitych, również biologicznie, fizycznie zdeterminowanych cech wyglądu człowieka. Takim elementem różnorodności kulturowej i sposobów przystosowania się do warunków środowiskowych są włosy czy kolor skóry. Moda również jest jednym z wielkich kulturowych fenomenów, wpływającym na zachowania członków nie tylko jednej, ale wielu grup kulturowych. Różnice rasowe są jednym z najwcześniejszych, najgłębszych i najtrwalszych przyczyn odrębności kulturowej. Poszczególne rasy rozwijały się przez długie stulecia w warunkach izolacji od innych. Wzrost natężenia interakcji międzyrasowych nastąpił dopiero w czasach nowożytnych, po dopłynięciu europejskich żeglarzy do Ameryki i Afryki, oraz eksploracji tych kontynentów [10, s. 13]

Silną barierą w nawiązywaniu bliższych stosunków społecznych, opartych zwłaszcza na uczuciu przyjaźni czy miłości, jest religia. Mieszane religijnie związki małżeńskie są nadal o wiele rzadsze niż zawierane pomiędzy członkami

tej samej grupy wyznaniowej. Podobnie, ale w znacznie mniejszym stopniu, reglamentacyjny, negatywny wpływ na jakość stosunków międzyludzkich wywiera etniczność i przynależność narodowa. We współczesnym świecie przynależność narodowa ma coraz mniejsze znaczenie w określaniu zasad atrakcyjności interpersonalnej, ale niektóre grupy etniczne i narody budują na poziomie grupowym wyraźne bariery komunikacyjne.

Stosunki międzyosobnicze zależą nie tylko od wieku, płci, statusu społecznego, w tym zamożności, wykształcenia czy prestiżu, ale także, w coraz większym stopniu od pochodzenia rasowego, przynależności etniczno-narodowej, wyznawanej religii [10, s. 14]. Paleczny stwierdza, iż “w najogólniejszym sensie to kultura, do której należymy, kształtuje nasze relacje z członkami innych kultur. Narzuca nam dominujące standardy postrzegania oraz zachowania w kontaktach z przedstawicielami innych, zwłaszcza zdefiniowanych religijnie, ideologicznie czy rasowo zbiorowości” [10, s. 14].

Odrębność kulturowa, odmienność wartości, norm, zachowań, stanowi odzwierciedlenie różnych historycznie procesów kształtowania się społecznej więzi. Jest następstwem nierównomiernie zachodzącego procesu ewolucji, chociaż nie jest możliwe wyjaśnienie jej prawami wszystkich różnic kulturowych. Kultury, przy swoim duchowym wymiarze, zdeterminowane są także materialnie i przyrodniczo. Materialnie podłoże zróżnicowania kulturowego wiąże się z naturą, z odmiennymi warunkami bytowania, gospodarowania, z dostosowanymi do tych warunków zasadami organizacji społecznej [10, s. 15].

Nawet najwięksi zwolennicy wychowania międzykulturowego zdają sobie sprawę z trudności przełamywania stereotypów ukształtowanych tradycją. Dawniej większość ludzi funkcjonujących w monopolistycznych państwach mieszkała, nie napotkawszy na swojej drodze ani jednego przedstawiciela obcej narodowości. Dzisiaj bez problemu przemieszczamy się po świecie najodleglejszych kultur, a po rodzimych ulicach przechadzają się ludzie różnych ras, mówiący swoimi językami, wyznającymi inne od naszych wartości, kierujący się nieraz odmiennymi normami. Kierując się etnocentryzmem, który stawia własną grupę w centrum wszystkich spraw, skłonni jesteśmy uznać obcych przybyszów za jednostki dziwaczne, złe, niemoralne. Alternatywą takiego podejścia jest wieloczłonowe hasło: “Spróbuj zrozumieć obcą grupę w kontekście jej własnej kultury. Dowiaduj się o tej kulturze jak najwięcej. Otwieraj swoje zmysły na inne możliwe sposoby postrzegania otaczającego cię świata!” [1, s. 53].

Wzrastająca złożoność społecznych warunków lokalnych, regionalnych i globalnych wiąże się z koniecznością kształcenia młodych pokoleń do współpracy. Żyjemy w świecie współzależnym, a współpraca jest integralną częścią ludzkiego istnienia [9, s. 328].

“Zacieranie się granic pomiędzy państwami i narodami już wkrótce pozwoli zintegrowanej społeczności europejskiej skutecznie rozwiązywać różnorodne problemy nie tylko w skali lokalnej, regionalnej, ale i w globalnej – ponadnarodowej i ponadpaństwowej. Warunkiem pomyślności jest również przezwyciężenie w każdym z członków tej społeczności lęku przed innością i obcością; otwarcie się na odmienne kultury i systemy wartości, wychowanie w duchu wolności, pokoju i współpracy międzynarodowej, rozszerzenie zasięgu kontaktów oraz zacieśnienie więzi. Uczynić to może tylko edukacja wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, sprzyjająca takiemu rozwojowi, by człowiek stawał się świadomym i twórczym uczestnikiem społeczności lokalnej, regionalnej, kulturowej, narodowej, europejskiej, wreszcie światowej i potrafił zachować i realizować swoją własną niepowtarzalną tożsamość i odrębność. Procesom integracji towarzyszyć powinny wyraźne zmiany w edukacji młodego pokolenia, niosące z sobą możliwość trwałego kształtowania nowych jakościowo postaw, popartych gruntowną wiedzą o Europie, jako ojczystym kontynencie” [4, s. 329].

Przygotowując społeczeństwo do kontaktów z przedstawicielami innych kultur należy kształtować od najmłodszych lat nowy typ kompetencji komunikacyjnych, które polegają nie tylko na opanowaniu szczegółowej wiedzy o kulturach innych grup czy narodów, ale przede wszystkim na kształtowaniu odpowiedniego nastawienia do osób i grup “pochodzących z różnych tradycji kulturowych, opartego na otwartości i szacunku dla innych, zdolności do mediacji i pozytywnej odpowiedzi na działanie innych oraz orientacji ku przyszłości” [11, s. 36].

Aby żadne państwo nie miało szans na dominację w Europie i żeby ludzie, a w szczególności młode pokolenie, które wchodzi do poszerzonej Europy, potrafili się swobodnie porozumiewać oraz zrozumieć, należy zadbać o to, aby ich edukacja była wzbogacona o elementy wiedzy o innych kulturach i reprezentujących je społeczeństwach. O tym, ze kultura, oprócz czynników ekonomicznych, odmiennych poziomów życia mieszkańców, różnic w systemach prawnych czy też odmiennych uregulowań ekonomicznych, jest jedną ze sfer występowania barier integracji, przekonało się wiele osób, które nie potrafiły się skutecznie porozumiewać z przedstawicielami innych kultur [6, s. 37].

Bibliografia:

1. Duboniewicz M., Wzajemnie przenikanie się kultur, Edukacja i dialog, 9/ 2005

2. Gajda J., Antropologia kulturowa, [w:] Michalik U., Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji, Nauczyciel i Szkoła, 1-2/ 2005

3. Hofstede G., Kultury i organizacje, [w:] Michalik U., Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji, Nauczyciel i Szkoła, 1-2/ 2005

4. Kapica G., Przygotowanie do partnerstwa kulturowego, Życie Szkoły, 5/ 2004

5. Kusio U., Świat się rusza – szkic z komunikacji międzykulturowej, Kultura i Edukacja 2007, 1/ 2007

6. Michalik U., Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji, Nauczyciel i Szkoła, 1-2/ 2005

7. Mikułowski Pomorski J., Komunikowanie międzykulturowe, [w:] Michalik U., Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji, Nauczyciel i Szkoła, 1-2/ 2005

8. Morreale S. P., Spitzberg B. H., Barge J. K., Komunikacja między ludźmi Motywacja, wiedza i umiejętności, PWN, Warszawa 2007

9. Pachociński R., Podstawy kształcenia wyższych umiejętności poznawczych w nowoczesnej szkole, [w:] Kapica G., Przygotowanie do partnerstwa kulturowego, Życie Szkoły, 5/ 2004

10. Paleczny T., Interpersonalne stosunki międzykulturowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007

11. Wódź K., Komunikacja międzykulturowa w kontekście integracji europejskiej, [w:] Michalik U., Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji, Nauczyciel i Szkoła, 1-2/ 2005